

Küzmicz István és Küzmicz Miklós bibliafordításai

A magyarországi szlovén nyelvű irodalom a XVIII. században kezdett kibontakozni. A Muravidéken és a szentgotthárdi kistérségben használt nyelvvaltozataról Pável Ágoston írja, hogy a szlovén egy nagyobb, önállósult dialektusa, (Pável Á.: Vend nyelvtan, 1942) melynek irodalmi hagyományai a XVI. század közepére nyúlnak vissza. Kibontakozása azonban a XVIII. század második felére esik és tart 1945-ig. A horvát és szlovák nyelvekhez hasonlóan a szlovén nyelvjárásaiban is voltak különböző sztenderdizációs és irodalmi kísérletek Karintiában, Krajnában, a tenger melléken, illetve a Stájervidéken, míg nem a ljubljanoi medence nyelvjárásaira alapozódó szlovén írott norma átvette helyüket és a nyelvjárasi irodalmak elhaltak. A Mura bal oldalán másként történt mindez, ahol magyar területen élő szlovének sokkal inkább elzártak voltak. Ezen még az sem segített, hogy a magyar királyságot a XVI. századtól birtokolták a Habsburgok, mert Magyarország nem vált örökös tartománnyá. Ráadásul az 1990-es évek óta vannak újabb irodalmi kísérletek 'muravidékiül'. S mindez két személy érdeme, akik atyjai a muramenti szlovén irodalomnak: Küzmicz István és Miklós.

Küzmic István (Števan Küzmič) a pozsonyi evangélikus líceumban végezte a tanulmányait, ahol többek között görög nyelven is tanult. 1755-ben került a Zala vármegyéhez tartozó Surdra, ahol sok, az üldözések miatt kivándorolt evangélikus szlovén család élt, akárcsak Somogyban.

A protestáns vallás a magyarországi szlovénok között a XVI. közepén kezdett meggyökeresedni, ők a földesuraik révén követték az új hitet, mert ezek a szlovének kizárólag kétkézi jobbágyok és szegény kisnemesek voltak, az értelmiségi rétegük főként a papságból került ki. A reformáció tanai szerint kezdtek ráhangolódni az anyanyelv használatára, de még nem tudtak saját nyelvükön alkotni könyveket, ezért próbálták pótolni ezt kaj-horvát irodalommal, vagy a hozzájuk eljutó ún. közép-szlovén könyvekkel (Primož Trubar műveivel és a Dalmatin Bibliával).¹

---

¹ Viri za zgodovino Prekmurja 1., 134.

Ám a közép-szlovén nyelvet a magyarországiak mégsem tudják meghonosítani az elmaradottságuk miatt, amit tetéznék a politikai határok, s ezt már Küzmics István előtt is felismerték. Ezért láttak keresztyénségük és nemzetiségük megtartásához szükségesnek saját hazai szlovén nyelvük használatát.

A XVI. és XVIII. század között az első kísérletek az ún. tótsági szlovének nyelvén kéziratosszerű énekeskönyvek formájában keletkeztek. A Tótság volt a szlovének történelmi régiója, amely azonban nem terjedt ki az egész területre, mert eredetileg a győri püspök által a középkorban alakított egyházi kerület volt Vas vármegyében. 1715-ben, 1725-ben és 1747-ben már három nyomtatott könyv kiadására kerül sor, amelyek segítik az iskolai oktatást is, ugyanis a népi tanítók ezentúl hazai szlovén nyelven írt nyomtatott könyvből könnyebben taníthatták az olvasást-írást.

Küzmics István irodalmi pályafutása egy nagyon nehéz időszakban keletkezett. Bár több nehéz időszak is volt a protestánsoknak, elég csak az 1687-es eperjesi véstörvénytől beszélni, de az 1732-es ellenreformációs katonai hadjárat volt az üldözések csúcspontja, ami a szlovének somogyi kivándorlását okozta. Küzmics István a pozsonyi líceum tanáraitól és természetesen híveitől nyert támogatást, előbbieknél elsősorban az luteránizmus fenntartása volt a céljuk.² Egyik pártfogója a tekintélyes pozsonyi lelkész Samuel Wilhelm Serpilius volt, aki arra szólítja fel, hogy ne szűnjön meg szolgálni a magyarországi szlovén népet, s a keresztyén hit megváltó ismeretét könyvek írásával segítse: ezért írjon tankönyvet, katekizmust, s egy olyan könyvet, ahol a Szentírás főbb kinyilatkoztatásai vannak. De a legfontosabb az Újszövetség lefordítása.

---

² Življenska pot in pomen Števana Küzmiča kot evangeličanskega duhovnika, 159.

Küzmiccs úgy két évtizedes, állhatatos munkával fejezte be ezt az igen jelentős művét, amely hangsúlyozottan nem pusztán a muravidéki szlovén, vagy szlovén irodalom, hanem az egyetemes európai irodalom egy gyöngye, ahogy Dalmatin, Luther Márton és Károli Gáspár fordításai. Az Újszövetség, a hazai szlovén nyelven Nouvi Zákon, a legismertebb, minőségi muravidéki műalkotás.³ Egészen napjainkig óriási érdeklődés övezi és nagyon nagy hatással van sokakra.

A könyvhöz tartozik az úgyszintén sokat emlegetett Előszó (Predgovor), amely még most is vita tárgyát képezi, vajon Küzmiccs István munkája ez is, avagy valaki másé. Ami rendkívül szembeötlő az általa képviselt nézet, mert a Nouvi Zákont nem kizárólag a keresztyén vallás tanítására szánja, hanem a nemzeti fennmaradást, s a nemzeti nyelv ápolásának zálogát is látja benne. Az Előszót a soproni Torkos József dedikálta, a kor egyik nagyra becsült protestáns teológusa, de ez nem jelenti, hogy ő a szerző. Számos vita során argumentáltak Küzmiccs és Torkos, meg mások mellett is. Vilko Novak, a muravidéki irodalom legnagyobb kutatója amelletttette le voksát – ahogy én is ezt fogadom el –, hogy Torkos és Küzmiccs közös műve. Ő megpróbálta megállapítani mely részek kinek tulajdonítható. Az Előszó tizennyolc paragrafusból áll, kezdetben csak teológiai dolgokról, s a Szentírás erkölcsi hasznosságáról beszél. A 8. paragrafusban kerül előtérbe a nemzet és a nyelv; mivel a világ sokszínűsége miatt nem erőltethetik a görögöt, a hébert, vagy a latint, mert az isteni tanítás megértésére ez nem szolgál, hisz Jézus is elrendelte az apostoloknak a népek tanítását, s az égből érkező lángnyelvek révén az apostolok a világ különböző nyelvein kezdtek beszélni. A 13. paragrafus arra tér rá, hogyan fordították Közép-Európában a Szentírást, itt pedig külön tesz

---

³ Predgovor. Nouvi Zákon, 90.

említést a horvátok és a szlovének kísérleteire. Vilko Novak gondolja úgy, hogy a 13. paragrafust teljes mértékben István munkája: Antun Dalmatint, illetve Primož Trubart és Jurij Dalmatint említi e sorokban, mind-mind a Biblia nagy fordítói. Megemlíti még Michal Francel szászországi szorb író, aki 1706-ban adta ki a szorb Újtestamentumot. Ő róla nyilván a pozsonyi tanulmányai alatt hallhatott (de a wittenbergben tanuló szlovén protestáns diákoknak kellett ismerniük a szorbokat már korábban), de Trubart és Dalmatint már otthonról ismerte. Ezt megelőzően kijelenti, hogy Vas, Somogy és Zala szláv lakói is éppúgy szlovének, mint az örökös tartományok népe, de természetesen az akkori szokásoknak megfelelően az ókori vandálokban látja őseiket. Jogos és megalapozott tehát Novak állítása a 13. paragrafust illetően, hisz István ismerhette e tényeket legjobban, szemben Torkos még a magyarországi szlovén nyelvet sem beszélte, ő munkája az Előszó vallási dolgokkal foglalkozó paragrafusaiban lehet. További stílusjegyeket is kimutattak, de nem tulajdonítja senki Istvánnak a 14. paragrafust, melyről a véleményem az, hogy az ebben elhangzó dolgok is tőle származnak. Tehát, Küzmics leszögezi világosan, miszerint a tótságiak és somogyiak is szlovén nemzetiségűek, de arra a meggyőződésre jut, hogy egy sajátosabb nyelvet beszélnek, így nem vehetik át a Trubar-féle szlovén irodalmi nyelvet, amely mindössze krajnai szlovén. A magyarországi szlovén nyelv számos idegen elemet őriz, de ugyanakkor még számos sajátossága van, s talán Küzmicsnek sokkal jobban tetszett. Ugyan, honnan ismerhette ezeket dolgokat a krajnai és magyarországi nyelvet illetően Torkos?

Küzmics bár hangsúlyozta a saját szlovén nyelve jelentőségét, ám nem azon volt, hogy tágítsa a szakadékot a kettő között. Megpróbált közeledni a szlovén irodalmi nyelv felé, mert az mára nyilvánvaló, hogy a Dalmatin Bibliát használta a Nouvi

Zákon fordításánál.⁴ Dalmatintól átvett számos terminológust, de olykor egy-egy teljes mondatot is, de Dalmatintól és Trubartól már az énekeskönyvekben is írtak át szövegeket. Fontos még a kaj-horvát nyelv hatása is, ezt nyilvánvalónak ítéli Ivan Kukuljević illírlista horvát politikus és író is. Küzmics talán a kaj nyelvet is a szlovén nyelv részének tekintette, ahogy akkoriban sokan, mert maguk a kaj írók is úgy nevezték nyelvüket egy időben, hogy szlovenzki jezik. A kaj nyelvnek különösen a muraközi dialektusa rendkívüli mértékben hasonlít ma is a muravidéki nyelvre. A magyarországi szlovénok épp azért nevezték nyelvüket sztári szlovenszki jezik-nek, mert úgy vélték, régebbi az ő nyelvük, mint a kaj-horvát. Óriási hasonlóságokat fedezhetünk fel a hazai szlovén és kaj vallási szövegekben (például az énekeskönyvek forrásai is sokszor kaj nyelvűek voltak), ami azonban nem jelenti, hogy a kaj nyelvből vették át ezt a szlovének, de, minthogy rengeteg kifejezést, szót és nevet azonosan használnak, feltételezhető, hogy a kaj befolyásolta a muravidéki irodalom alakulását. Küzmics István látva a sok-sok azonosságot, átvette ezeket a maga fordításába is.⁵ Nem valószínű számomra, hogy kizárólag véletlen műve ez a sok egyezés.

Küzmics nyelve elsősorban a saját délnyugat-muravidéki (ravenskói) nyelvjárására alapul, de a felső-muravidéki (goričkói) nyelvjárás is ötvöződik benne, mert az evangélikus plébániák többsége a Tótság északi részén feküdt. Az ou kettőshangzók használata tipikusan a ravenskói nyelvjárás jellemzője. A személy- és helységnevek, valamint számos bibliai kifejezés, vagy terminológus származik a magyar nyelvből, így a Jezuš Kristuš, Barabaš, Pilatuš, Jeružalem, Šion, stb. ezeket ma is megőrizte a muravidéki.

---

⁴ Dalmatin in jezik prekmurskih pisateljev, 189.-190.

⁵ Izbor prekmurskega slovstva, 51.

Küzemics görög nyelvből fordította a Nouvi Zákont, amint ezt a címben is közli. A görög fordítást a –cs-re, –si-re végződő határozói igenevek (gerundiumok) mutatják egyértelműen. Gyakoriak még nála a –si végződésű melléknévi igenevek, amelyekre találhatunk példát a freisingi nyelvemlékekben, a szlovén nyelv legrégebb feljegyzéseiben is, mert a muravidéki nyelv megőrzött ilyen archaikus szlovén sajátosságokat.

Küzemics István bibliafordítása volt az, ami megvetette az itteni szlovén irodalom alapját, tudjuk ugyanis, hogy ez a könyv bővelkedik a szavakban, ebben megörökítődik így a nyelv. Küzemics Istvánnak a tisztelete Szlovéniában olyan nagy, mint Primož Trubaré, de leginkább a Muravidéken van hatalmas tisztelet iránta. Ő a legismertebb, legtöbbet emlegetett szerzője a muravidéki irodalomnak, Ugyanúgy a surdiak is hatalmas becsben tartják emlékét mind a mai napig, hisz a magyar evangélikusokért is küzdött.

Ugyanebben az időben kibontakozik a katolikus magyarországi szlovén irodalom, ráadásul néhány évvel a Nouvi Zákon kiadása után. Ezidőtájt valamennyi magyarországi nemzetiség kulturális élete virágzott, mert a pártfogóik között magyar főurak és egyházi főméltóságok is voltak.⁶ Ezek közé tartozik Szily János, a szombathelyi püspökség első feje. A katolikus irodalom a szombathelyi püspökségnek köszönheti létét. Az új püspökség

⁶ Magyarország Képes Története, 107.

Zala vármegyét is irányította, így lassacskán egy egyház-igazgatási egységbe vonta a szlovénokat, mely területet kezdték Vendvidéknek (Slovenska krajina) nevezni. Szily egy vizitációs útján találkozott Felsőlendván számos szlovén pappal, mint Küzmics Miklós (Mikloš Küzmič) kancsóci esperes-plébánossal. Küzmics elmondta Szilynek, hogy nincs semmi anyanyelven írt könyve a katolikus szlovénoknak, legfeljebb kaj horvátul, szemben az evangélikusoknál már az Újszövetség is le van fordítva. Szilynek elsődleges célja a katolikus vallás megerősítése volt és ezt abban látta, ha erősíti az anyanyelvi oktatást a templomokban és a népi iskolákban. Amint az kiderül leveleiből, hogy a nemes lelkű püspök valóban szíven viselte az egyházmegye horvát, német és szlovén kisebbségének ügyét, amely katolikus vallás tanainak terjesztését és erősítését szolgálja, épp emiatt pártolta anyagiakkal és erkölcsileg is Küzmics Miklóst.

Küzmics Miklósnak már 1776-ban voltak kész művei⁷, de támogatás hiányában nem tudta megjelentetni. Hét könyvet írt összesen, de legjelentősebbnek rövid bibliafordítása és imádságoskönyve számít. A Szveti evangyeliomi (Szent evangéliumok) c. műve 1780-ban került kiadásra. Nikola Krajačević kaj-horvát Szveti evangyeliomi alapján készülhetett,⁸ amely a négy evangélium részletein kívül tartalmaz imádságokat és néhány verset is. A címét és felépítését tekintve kísértetiesen nagy a hasonlóság, mindketten fel is tüntetik pontosan mikor, melyik vasárnap, vagy egyházi ünnepen kell felolvasni a templomban. A kaj irodalomból Küzmics más könyveinél is merített, egy 1777 novemberében írt levélben is beszámol a püspöknek, hogy hagyatkozik a horvát forrásokra, minthogy ezeket a könyveket régóta használják a szlovén papok is, viszont

---

⁷ Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu Evangyeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča? 534.

⁸ Izbor prekmurskega slovstva, 60.

most nagy szükség van anyanyelven írt könyvekre.⁹ Hiányukat a horvát irodalom sem tudja pótolni, mert nem egyezik egészen a hazai szlovén nyelvvel.

Küzmics Miklósnak alapul szolgáltak az evangélikus írók művei és különösen a Nouvi Zákon.¹⁰ Ezek használatának gyakorlati okai lehettek, mert az evangélikusoknak már voltak tapasztalataik az irodalom terén. Másrészt Miklós tudta, hogy a Tótság különböző helyein beszélnek sajátos nyelvjárásokat, melyek természetesen nem mutatnak akkora eltérést, mint más szlovén nyelvjárások. De Miklós egyesíteni akarta e nyelvjárások tulajdonságait, épp ezért figyelemmel kísérte a ravenskói-goričkói nyelvjárásban írt Nouvi Zákont, sőt a korai időszakban keletkezett három evangélikus nyomtatott könyvet, amelyek közül kettő kizárólag ravenskói nyelvjárásban íródott. Segítségére voltak a paptársai, akik a

⁹ Pomen Szilyjevega Škofijskega odloka iz leta 1780 za zgodovino Prekmurja, 49.

¹⁰ Slovenski bibliografski leksikon, 41.

vidék különböző szegletéből származtak: Muray Ferenc permisei (rábamenti) születésű vízlendvai plébános, az egykori nevelője, Hüll János peccsaróczi születésű pap, aki Nedéliczán, a Dolinskó vidéken szolgált, vagy Gaber Mihály Küzmics gyerekkori barátja, aki Martjánecz papja volt.¹¹ Anton Vratuša, aki Küzmics Miklós szülőfalujából származik és aktív kutatója az író életének, úgy véli, hogy a Nouvi Zákon bár befolyásolta Miklóst a Szvėti evangyeliomi megírásában, de nem másolta azt. Átvette a görög határozói igeneveket, ám Miklós nyelvezete Vratuša szerint jóval tisztább, számos idegen kifejezéstől mentesebb a Nouvi Zákonnál és több hazai szlovén szót és kifejezést tartalmaz.¹² Küzmics Miklós főként a latin Vulgátát kísérte figyelemmel a külső források közül, latinul tanult a győri szemináriumban is, úgyhogy a Szvėti evangyeliomi önálló munkának mondható. Vannak vélemények mindkét Küzmicsről, hogy még nagyobb dolgokat tettek, vagy akartak tenni, feltételezik Istvánnál az Ószövetség fordítását, Miklósnál pedig azt, hogy a teljes katolikus Biblia fordításával is próbálkozott, amelyhez még további latin, kaj és magyar forrásokat keresett, de ezek mellett nem áll mérvadó bizonyíték. Még Küzmics Miklós helyzete sem volt könnyű, akárcsak Istvánné: szegény falusi plébánosnak számított, akinek a plébániájához közel húsz település tartozott összesen. Az ígért anyagi támogatás is sokszor késett és a maga kenyerének megkeresésével is törődnie kellett, sőt őt is fenyegette külső veszély. II. József a kalapos király, aki ugyan felvilágosult uralkodó volt, de céljait úgy akarta elérni, hogy „egységessé” kívánta tenni a

---

¹¹ Pomen Szilyjevega Škofijskega odloka iz leta 1780 za zgodovino Prekmurja, 49.

¹² Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu Evangyeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča? 535.

Habsburg Birodalmat erőszakos németesítéssel. József kormányzata akadályozni törekedett, sőt később már nyíltan tiltotta az anyanyelvi oktatás kibontakozását, valamint azt ő pártoló a jozefinisták is állandóan áskálódtak Szily János és Küzmics Miklós ellen. Miklós is hatalmas fenyegetettségnek volt kitéve¹³, mint ahogy annak idején István, ennek ellenére 1796-ig folytatta irodalmi munkáját. Tanulmányozta a trubari és dalmatini könyveket, ám kevésbé hagyatkozott rájuk, sőt ő is úgy ítélte szükségtelen átvenni ezt a nyelvet.

1783-ben került kiadásra a muravidéki irodalom második legjelentősebb műve a Kniga molitvena (Imádságkönyv). Alapjául Krajačević Molitvena knji'zica c. munkája szolgálhatott, amely szintén ismert volt a tótsági katolikusok közt. Jelentőségét ennek is lehet európai szinten mérni már az idő távlatából; ez mindennapi olvasmány volt az emberek számára, a nép még a templomba is magával vitte, s mintegy huszonhétszer adták ki. A XX. századi kiadványok már rendszerint Molitvena kniga nevet használnak és ma is megvannak számos családnál a Muravidéken és a Rábamentén. Megjegyzem a pusztulásuk folyamatos, nem kizárólag azért, mert elkallódnak az emberek kezében, sok esetben a tulajdonosával együtt teszik a koporsóba az imakönyvét. Miklós eleinte nem bízott abban, hogy képes lesz összeállítani ezt az imakönyvet és kis híján abbahagyta volna a szerkesztését, de Szilynek hála végül sorkerült a megjelenésre. A Kniga molitvenának nem csupán vallási, vagy erkölcsnemesítő fontossága van, mert Miklós készített a szlovén népiskolák számára tankönyvet is, ámátor nem mindegyik iskola jutott tankönyvhöz, így a tanítók úgy oldották meg ennek hiányát, hogy másik nyomtatott könyvet használtak fel az olvasás tanítására és gyakran a Kniga molitvena volt kéznél.

---

¹³ Slovinci na Ogrskem, 159.

A Miklós által megteremtett katolikus szlovén irodalom a legkiterjedtebb, az rendelkezik a legtöbb kiadvánnyal. Ám neve nem pusztán ezért vetekszik Istvánéval, hanem mert Miklóssal indult el a mindinkább fokozódó megjelenése a muravidéki nyelvű irodalmi termékeknek.

A muravidéki irodalom viszont együttesen köszönhető a két Küzmicsnek, mert a Biblia fordítása egy külön variánsán a szlovén nyelvnek rendkívüli behatással bírt már akkor is, és még a többi nyelvjárási irodalom megszűnt, a Mura és a Rába között a két író művei révén fennmaradhatott. Nagyon sokat jelent az a tény, amit Jožef Smej, maribori segédpüspök mondott nemrég: ha Küzmics István előbb született volna, mint Trubar, a szlovén irodalmi nyelv most minden bizonnyal a muravidéki nyelv lenne. A muravidéki nyelv írói vagy Istvánra, vagy Miklóstra hagyatkozva alakították munkáik nyelvezetét, közben átvették saját nyelvjárásuk sajátosságait is, így bővítve az irodalmi nyelvet és megörökítve a muravidékit. De a legtöbb író az idők során mindig is próbált közeledni a szlovén irodalmi nyelv felé, elsősorban úgy, hogy szavakat vett át, viszont sosem tudták teljesen egyesíteni a muravidéki irodalmi nyelvet a közép-szlovén írott nyelvvel. Utóbb már ragaszkodni kezdtek a hozzá és nem akarták feladni, ennek szellemében pedig próbáltak bizonyos mértékű autonómiát szerezni Szlovénián, vagy Magyarországon belül a Muravidéknek, hogy a helyi regionális nyelv használata továbbra is lehetővé váljék.¹⁴ Az evangélikus egyház és az új vallásnak számító püünkösdi egyház a Muravidéken használja liturgikus célokra a muravidékit, a katolikusok közül egyedül a magyarországi szlovének teszik ezt.

---

¹⁴ Nagy Világ, 2007. október 781. Stranke v Prekmurju med obema vojnama, 59.

A kalandos utat bejárt muravidéki nyelvet többször tiltották a történelem folyamán, a II. világháború után rövid időre háttérbe is szorult, napjainkban pedig írók és értelmiségiek is foglalkoznak a revitalizációjával. Feri Lainščekot említhetném a fontosabb írók között, aki rangos Prešeren díjat kapott már. Vlado Kreslin népszerű énekes, dalszerző aki szintén állást foglal a sajátos muravidéki identitás mellett, melynek alapja a muravidéki nyelv természetesen. Branko Pintarič aki vidéki színjászó társaságokat szervez, azt mondta egy interjúban a muravidéki számára effektíven is nyelv.¹⁵ Evald Flisar bár nem ír muravidékiül, csak angolul és szlovénul, azt mondja elképzelhetetlen, hogy a muravidékiek ne így beszéljenek egymással, akárhol legyenek. Számára is több ez, mint egy egyszerű nyelvjárás.¹⁶ A Murski Val nevű rádióknak is vannak rendszeresen adásai muravidékiül, Magyarországról pedig a Porabje és a Porabski koledar a legfontosabb kultivátorok, de a Slovenski utrinki nemzetiségi műsor adásainak kommentárjai is rábavidéki nyelvjárásban szólnak.

---

¹⁵ Zame prekmurščina ni narečje, temveč jezik, Večer 2008. július 22.

¹⁶ Nagy Világ, 2007. október 833.-834.

Irodalom:

„...inkább muravidéki, mint szlovén jelleg...” Gállos Orsolya beszélgetése Ewald Flisarral, Nagy Világ, 2007. október.

CSORBA Csaba - ESTÓK János - SALAMON Konrád (1999): *Magyarország Képes Története*, Magyar Könyvklub, Budapest.

GIDER, Nataša: Prekmurski obraz – »Zame prekmurščina ni narečje, temveč jezik,« Večer 2008. július 22.

KUZMIČ, Franc S. et al. (2008): *Predgovor. Nouvi Zákon*. Stevan Küzmics, Pokrajinski muzej Murska Sobota.

KUZMIČ, Franc (1991): *Stranke v Prekmurju med obema vojnama*, Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1.-2. szám

MOLNÁR András - MAYER László S. et al. (2008): *Források a Muravidék történetéhez – Viri za zgodovino Prekmurja I*. Szombathely-Zalaegerszeg.

NOVAK, Vilko (1984): *Dalmatin in jezik prekmurskih pisateljev*, Jezik in slovstvo 6. szám

NOVAK, Vilko (1976): *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana.

PÁVEL Ágoston (1942): *Vend nyelvtan*, Pável Ágoston Emlékszoba, Szlavisztika Szlovén Szak Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ (kiad.)

SEVER, Simon (2010): *Življenjska pot in pomen Števana Küzmiča kot evangeličanskega duhovnika*, Evangeličanski koledar 2010.

SMEJ, Jožef: *Pomen Szilyjevega Škofijskega odloka iz leta 1780 za zgodovino Prekmurja*

SMEJ, Jožef (1997): *Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu Evangyeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča?* Slavistična revija (45).

SZILÁGYI Imre: *A Muravidék történelmi útja*, Nagy Világ. 2007. október.

ŠLEBINGER, Janko S. et al. (1925-1932): *Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana Zadružna gospodarska banka.